

Tálas Péter

A grúz–orosz háború geopolitikai értelmezése

A 2008. augusztusi grúz–orosz háború arra utal, hogy a világban, amelyben élünk, az olyan regionális nagyhatalmaknak, mint Oroszország, Kína vagy Irán, több mondanivalójuk van saját környezetükben, mint a hiperhatalomnak kikiáltott Egyesült Államoknak. Ez Washingtonnak, a NATO-nak és az Európai Uniónak rossz hír, de mégsem annyira, hogy új hidegháborút vizionáljunk.

Túl a hidegháborún

Az ötnapos grúz–orosz háborút a kommentárok egy része szívesen láttatja egy új hidegháború kezdeteként Oroszország és a Nyugat között. Bár a háború kapcsán tett politikusi nyilatkozatok és a konfliktus egyes díszletei kétségtelenül mutatnak némi hasonlóságot az 1947–1985 közötti időszak konfliktusaival, az értékelés azonban több szempontból is hibás. Mindenekelőtt azért, mert a hidegháború, mint fogalom, történetileg már foglalt. A Nyugat és a Kelet közötti sajátos kapcsolatot jelöli a második világháború utáni évtizedekben, amelyre az igen erős ideológiai polaritás (kapitalizmus *versus* szocializmus) mellett szuperhatalmi (USA *versus* Szovjetunió), ezt kiegészítve pedig egy tömblogikán alapuló szövetségesi (NATO *versus* Varsói Szerződés) rivalizálás, továbbá a biztonság fundamentumának tekintett katonai képességek között időről-időre megbomlottnak vélt egyensúly miatt egyfajta feszült, „se forró háború, se stabil béke” helyzet volt a jellemző. Lényeges továbbá, hogy a hidegháború biztonságfelfogásának szerves része volt a globális nukleáris háború veszélye. A kérdés mármost az, fennállnak-e ezek a feltételek – az ideoló-

giai szembenállás, a tömblogika, a szuperhatalmi rivalizálás és a globális háború veszélye – a jelenlegi konfliktus esetén.

A grúz–orosz háború kapcsán nem nagyon látni ideológiai ellentétet a dél-oszét és grúz mellékszereplők mögötti főszereplők, azaz Oroszország és az Egyesült Államok között. Oroszország kapitalista nemzetgazdaságot épít, társadalmának elégedettsége saját politikai rendszerével és vezetésével magas (vagyis az oroszokat láthatóan nem zavarja, hogy államuk – a Freedom House értékelése szerint – konszolidált autoriter rezsim), s bár Moszkva biztonságpolitikai értelemben lojalitást követel közvetlen környezetétől, de – szemben a Szovjetunió időszakával – nem kényszeríti rá másra politikai rendszerét.

Annál is kevésbé beszélhetünk ideológiai ellentétekről, s így hidegháborúról, mert a Szovjetunió felbomlása óta Oroszország komoly öndefiníciós válsággal küzd: szakított az internacionalizmussal, de – szemben például a kelet-közép-európai országokkal – nem vált nemzetállammá a szó klasszikus európai értelmében. Ráadásul az elmúlt 17 év folyamán Moszkva – biztonságpolitikai értelemben – még ha tett is kísérleteket a környezetével való viszony ideologikus megfogalmazására,

azt nem a hidegháborús szellemiséghez való visszatérés, hanem 1992–1993-ban a *romantikus atlantizmus*, 1993 és 2000 között az *eurázsiai ihletésű geopolitikai realizmus*, 2000 és 2003 között a *külkapcsolatok „ökonómizálása”*, 2003-tól pedig az *új posztbipoláris biztonságpolitikai játékszabályokhoz alkalmazkodó geopolitikai realizmus* jegyében és jelszavával tette.

Ha tehát a jelen helyzetre illő hasonlóságok és minták után kutatunk, azokat nem egy korábbi történelmi korszakban, ha-

nem az elmúlt két évtized nemzetközi gyakorlatában kell keresnünk. Nem lehet nem észrevennünk ugyanis, hogy a grúz–orosz konfliktus – de általában az ún. befagyasztott konfliktusok (a dél-oszét, az abház, a hegyi-karabahi és a dnyesztermelléki) – kapcsán Moszkva gyakorlatilag az Egyesült Államok (és szélesebb értelemben a Nyugat) által az elmúlt években követett biztonságpolitikai gyakorlat elemeit és jelszavait igyekezett utánozni. Tette ezt a szóban forgó területek (Dél-Osztia eseté-

Az orosz külpolitikai viták eszmevilága az 1990-es évektől. A nemzetközi kapcsolatok elméletének szintjén vizsgálva, az orosz külpolitikai koncepció formálódása a gorbacsovi „új politikai gondolkodás” *idealista* iskolájától a *realista* felfogás felé való mozgás története. Az új politikai gondolkodás az emberiség értékközösségének alapján egy új világközösség kialakulását hirdette egy egyre inkább kölcsönösen függő világban, alapvető szerepet tulajdonított a nemzetközi szervezeteknek, és majdhogynem világkormányban gondolkodott. A realista iskolára támaszkodó mai orosz külpolitika a nemzeti érdeket emeli központi kategóriává, az államok érdekeinek különbözőségét hangsúlyozza, a nemzetközi szervezetek szerepét pedig leértékeli.

Az 1991 végétől önálló államisággal rendelkező Oroszország külpolitikáját az első időben – lényegében 1992 folyamán – az elemzők által *atlantistaként* leírt koncepció határozta meg. Oroszország e szerint az európai civilizáció szerves része, érdekei egybeesnek a Nyugat érdekeivel, következésképpen kívánatos az ország mielőbbi integrációja az európai és a világközösségbe. Az orosz külpolitika prioritása tehát különleges – partneri-szövetségi – viszony kialakítása a Nyugattal (Oroszország NATO-tagsága ekkor egy nyíltan pozitívan tárgyalt lehetőség volt). Nem pályázik globális nagyhatalmi szerepre, nincs – még potenciális – ellenségképe sem.

A külpolitikai vitában ezzel szemben legmarkánsabban az *eurázsiaiként* definiált koncepció fogalmazódott meg. E szerint Oroszország sem nem az európai, sem nem az ázsiai civilizáció része, hanem a kettőt sajátosan ötvöző, önálló civilizációs képződmény. Oroszország érdekei

különböznek a Nyugat érdekeitől, és az oda való integrálódás helyett önálló integrációs térségként tekint magára. Külpolitikai prioritásként a posztsovjet térséggel való különleges – domináns-szövetségi – viszonyt tételezi. Ázsia felé legalább annyira nyitott, mint Nyugat-Európa felé. Globális nagyhatalomként percipálja magát, van ellenségképe (NATO, iszlám).

Az eurázsiai iskola egyik változataként tartják nyilván a *szlavofil* irányzatot, amelynek központi gondolata a posztsovjet térség szláv nemzeteinek összefogása, és izolacionista beállítottságú, aminek az orosz–fehérorosz közösség a legnyilvánvalóbb megvalósuló félben levő formája. Az eurázsiai iskola egy másik változataként különböztetik meg a *neo-antiimperialista* irányzatot, amely markánsan nyugatellenes, és az orosz nemzeti ideológia alapján a nagyhatalmi pozíciók visszaszerzését teszi meg legfőbb céljával.

Az 1990-es évek közepére az atlantista–eurázsiai vita szintéziseként munkálódott ki az a felfogás, amelyet (*geopolitikai*) *realista* irányzatként tartanak számon. E megközelítés szerint az orosz külpolitikának nem valamiféle civilizációs, ideológiai vagy egyéb előfeltevésekből kell kiindulnia, hanem az Oroszországot körülvevő geopolitikai térség realitásaiból. A realisták – egyfajta orosz Monroe-elv alapján – a posztsovjet térséget vitális orosz érdekszférának tekintik. A Nyugattal való konfliktust felvállalják ugyan, de nem tartják szükségszerűen elkerülhetetlennek, egyensúlyozni próbálnak Európa és Ázsia között. Fontosnak tartják Oroszország izolációjának elkerülését, és a globális nagyhatalmi szerep újbóli betöltését nem azonnali, hanem inkább hosszabb távú célként tartják számon.

Tézis: Atlantista	Az európai civilizáció része	Integráció Európába és a világba	Szövetségi viszony a Nyugattal	Nem globális nagyhatalom, nincs ellenségképe
Antitézis: Eurázsiai	Sajátos önálló civilizációs ötvözet	Önálló integrációs mag	A Nyugattól eltérő érdekek	Globális nagyhatalom, van ellenségképe
Szintézis: Geopolitikai realista	Civilizációs megközelítés helyett geopolitikai realitások	A posztsovjet térség vitális érdekszféra	Lehetnek konfliktusok a Nyugattal, de nem szükségszerűen	Az izoláció elkerülése, hosszú távon globális nagyhatalom

ben a 2002-es és a 2006-os) függetlenségi referendumainak támogatásától kezdve a humanitárius, kisebbségi és emberjogi elvekre való hivatkozáson és az ENSZ BT felhatalmazása nélküli háborún keresztül egészen Abházia és Dél-Oszétia függetlenségének egyoldalú elismeréséig. Az elemzők egy része nem véletlenül hívja fel a figyelmet arra, hogy Moszkva 2008 augusztusában semmi olyat nem tett, amit az Egyesült Államok a korábbi években nem tett volna meg (Jugoszlávia 1999-es BT-felhatalmazás nélküli bombázása, Irak ugyancsak ENSZ-mandátum nélküli 2003-as lerohanása, Koszovó függetlenségének egyoldalú elismerése). Mi több, az orosz vezetés még érvrendszerében is a nyugati mintákat igyekezett követni, amikor dél-oszétiai és abházai katonai fellépését az orosz állampolgárok (az orosz békefenntartók, illetve az orosz állampolgársággal is rendelkező dél-oszétok és abházok) biztonságának védelmével magyarázta.

Hogy az ideológiai szembenállás hiánya ellenére a grúz–orosz háborút sokan mégis egy új hidegháború kezdeteként értelmezik, alighanem azt jelzi, hogy Moszkva elvesztette a konfliktust kísérő információs harcot, amely – mindkét fél részéről – a háború kitörésének pillanatától igen agresszív és manipulatív volt. Az orosz vereséget e téren jól jelzi, hogy az amerikai és az

európai politikai közvélemény még olyankor is a konfliktus grúz olvasatát fogadta el hitelesnek, amikor tények mondtak ellen Tbiliszi állításainak – a ki kezdte a háborút kérdésétől kezdve az orosz önvédelem jogának elutasításán keresztül egészen az orosz katonai fellépés arányosságának megkérdőjelezéséig, hogy csupán néhányat említsünk a konfliktussal kapcsolatos legfontosabb nemzetközi viták közül. Ennek eredményeként a nyugati politikusok és a tömegmédia megnyilatkozásaiból egy olyan kép alakult ki, hogy a háborút Oroszország kezdte, és a civil társadalommal szemben különös kegyetlenséggel lépve fel agressziót követett el Grúzia ellen. Mivel ennek a képnek döntő hatása lehet az elkövetkezendő évek nemzetközi kapcsolataira, a kérdés az, hogyan és miért alakulhatott ki e tényekkel nehezen alátámasztható vélemény a nyugati politizáló közvéleményben.

A grúz–orosz háború információs frontján elszenvedett orosz vereséghez minden bizonnyal nagymértékben hozzájárultak Moszkvának a fegyveres konfliktus során elkövetett kommunikációs hibái és otrombaságai (pl. Tbiliszi genocídiummal való megvádolása, Medvedyev elnöknek a grúzok megbüntetésére vagy egy hidegháború felvállalására vonatkozó kijelentései). Paradox módon mégsem ezeket te-

kintjük döntő jelentőségűnek, hanem azt, hogy az elmúlt években az amerikai és az európai vezető politikusok nagy része nem fogadta el, hogy Oroszország 1991-től egy deszovjetizált és pragmatikus nagyhatalom. Az természetesen vitatható, hogy ebben mekkora volt az orosz vezetés által elkövetett politikai hibák súlya (pl. Moszkvának a szakadár köztársaság létrejöttében és fenntartásában betöltött szerepe), mekkora az amerikai neokonzervatív biztonságpolitika 2001-től egyre erőteljesebb átideologizáltsága (lásd a tágabb Közel-Kelet demokratizálására tett kísérleteket, a preemptív háború tételét stb.), miként hatott rá a kelet-közép-európai renacionalizáció (amely az említett térség nagy részében permanensen fenntartotta az Oroszországgal szembeni bizalmatlanságot, a balti államokban és Lengyelországban pedig egyenesen egyfajta oroszellenességet), és végül milyen hatással volt rá Európa – biztonságpolitikai eszköztelenségéből fakadó – frusztráltsága (amely az orosz energiára való ráutaltság és az attól való függés tudatosulásával, illetve Oroszország gazdasági konszolidációjával párhuzamosan egyre erőteljesebb). Tény, hogy az említettek közül valamennyi hozzájárult ahhoz, hogy Oroszország ma egyre inkább egyfajta agresszív, hidegháborús nagyhatalomként jelenik meg az amerikai és európai uralkodó biztonsfelfogásban.

Regionális geopolitikai játszmák

A Varsói Szerződés és a Szovjetunió felbomlása nem csupán a katonai jellegű, szövetségi szintű szembenállás feltételeit iktatta ki a nemzetközi politikából, de azal, hogy regionális nagyhatalommá fo-

kozta le Oroszországot, a szuperhatalmi szembenállásnak is véget vetett. A hidegháború győzteseként az Egyesült Államok „hiperhatalommá” vált (az egyetlen olyan állam maradt, amely képes globális kül- és biztonságpolitikai szereplőként cselekedni), a NATO pedig nem csupán olyan országokkal bővült ki, melyek korábban a szovjet érdekszférához tartoztak, de a balti államok révén olyanokkal is, melyek az egykori Szovjetunió részét képezték.

Ezen a Moszkva számára a korábbiakhoz képest aszimmetrikus nagyhatalmi helyzeten gyakorlatilag nem változtatott az sem, hogy 1992 májusában Taskentben kollektív biztonsági szerződést írt alá a Független Államok Közösségének hat tagja, továbbá az sem, hogy az 1992-es szerződés öt részes állama 2002 októbe-

Független Államok Közössége (FÁK)

A FÁK a késő-gorbacsovi korszak dezintegrálódó Szovjetuniójának végterméke. Úgy született, hogy a három akkori szláv szovjet tagköztársaság – Oroszország, Ukrajna és Fehéroroszország – vezetője 1991. december 7-én egy a lengyel–fehérorosz határ melletti vadásztanyán obskurus körülmények között aláírta a Szovjetunió végét jelentő politikai nyilatkozatot, és bejelentette a Független Államok megalakulását. A 15 utódállam közül a balti kivételével valamennyi volt köztársaság részt vett a FÁK munkájában, de pl. Türkmenisztán 2005-től csak társult tagként, Ukrajna pedig megfigyelőként. A grúz–oroszháború után pedig Tbiliszi jelentette be kilépését a regionális szervezetből, de ez csak 12 hónap múlva lép hatályba. Megalkotóinak szándéka szerint a FÁK a Szovjetunió megszűnése utáni vákuumot volt hivatva betölteni. Később a posztszovjet térség multilaterális együttműködési fórumává vált, de minden ellenkező értelmezéssel szemben nem vált az orosz politika reintegrációs eszközévé. Szerteágazó tevékenysége az aláírt több száz szerződés és létrehozott nagyszámú testület ellenére (van végrehajtó titkársága, interparlamentáris közgyűlése, kül-, bel- és védelmi miniszteri, valamint miniszterelnöki és államfői tanácsa) jórészt formális maradt.

A taskenti szerződés

A FÁK egyik leginkább működőképes együttműködési dimenziójában, a biztonságpolitika terén 1992. május 15-én írták alá a *Szerződés a kollektív biztonságról* elnevezésű dokumentumot. Ez az aláírásnak helyszínt adó város okán taskenti szerződésként is ismert szervezet egy klasszikus kollektív védelmi funkciókat ellátó katonai szövetség, amelynek a FÁK kemény magja adja a tag-ságát. Az 1999-ben újabb öt évre megújított szerződést 2002. október 7-én hat tagállam – Oroszország, Fehéroroszország, Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán, Örményország – átalakította, és arról döntött, hogy létrehozza a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetét. A tagállamok vállalták, hogy tartózkodnak az erőszak alkalmazásától, illetve az azzal való fenyegetéstől, nem csatlakoznak más katonai tömbhöz, és egy bármelyikük ellen elkövetett esetleges agressziót mindannyiuk elleni támadásnak tekintenek. Ekkortól datálódik a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem előtérbe kerülése a szervezet dokumentumaiban. Ehhez a konstrukcióhoz csatlakozott utóbb 2006-ban Üzbegisztán is. (1994 és 1999 között tagja volt Azerbajdzsán és Grúzia is.)

rében létrehozta a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetét (ODKB). Moszkva ugyanis, ha nem is tiltakozások nélkül, de tudomásul vette regionális nagyhatalommá való nemzetközi leminősülését, melynek szemléletes példái voltak azok a katonai akciók, melyeket a NATO, illetve az Egyesült Államok az ENSZ BT felhatalmazása nélkül hajtott végre (1995: Bosznia, 1999: Jugoszlávia, 2003: Irak), most nem is beszélve a balti államoknak a nyugati, illetve amerikai érdekszférába való átkerüléséről (2004). Olyannyira tudomásul vette, hogy Oroszország és az Egyesült Államok kapcsolatai – a korai orosz romantikus atlantizmus éveit leszámítva – paradox módon épp 2001 ősze és 2003 késő nyara között váltak a leginkább bizalomtelivé és együttműködővé. Ekkoriban úgy tűnt, mind Moszkvában, mind pedig Washingtonban pontosan tisztában vannak

azzal, hogy az érdekszféraváltás nagy geopolitikai játszmájának megvannak azok a mindkét fél által betartott szabályai, melyek nem engedik e folyamatot háborús konfliktussá válni.

A Moszkva és Washington közötti bizalom erodálódása az Egyesült Államok 2003-as Irak elleni háborújával vette kezdetét, melyet az orosz vezetés a Föld legjelentősebb energiataartalékait rejtő térsége feletti amerikai katonai ellenőrzés megszerzéséért indított háborúként értelmezett, s amit határozottan és kitartóan ellenezett. Az orosz–amerikai kapcsolatok légkörében azonban mégsem ez, hanem a posztszovjet térség Nyugatról támogatott „színes” forradalmi – a 2003. novemberi grúzai „rózsás”, a 2004. decemberi ukrán „narancsos”, illetve a 2005. novemberi kirgiz „tulipános” – okoztak drámai változást. Moszkva ugyanis különösen az ukrán és grúz „forradalmak” mögött erős amerikai támogatást látott, s úgy értelmezte, hogy a nyugatbarát kormányok hatalomra segítéssel Grúziában és Ukrajnában, illetve a balti államok NATO-felvételével az Egyesült Államok gyakorlatilag Oroszország stratégiai bekerítésére és elszigetelésére törekszik. Ráadásul az említett eseményekre olyankor került sor, amikor Oroszországban – döntően az olajbevételek növekedésének köszönhetően – éppen csak megindult a gazdaság konszolidációja, de Moszkva még korántsem volt olyan magabiztos, mint napjainkban. (Bár az ország tartalékai a 2000-es 8,5 milliárd dollárról 2003-ra 80 milliárdra nőttek, ezzel is csupán a „szovjet” aranykor csúcsát érték el.)

A nyugati döntéshozók azt is pontosan tudják, hogy Moszkva az ukrán és grúz NATO-tagságot is az Egyesült Államok Oroszország ellen irányuló bekerítési és elszigetelési stratégiájának részeként, s ami talán ennél is fontosabb, az orosz re-

gionális nagyhatalmiság olyan megkérdőjelezéseként értelmezi, amely túlmutat az érdekszféraváltás nagy geopolitikai játszmájának szabályain. Világosan érzékelhető volt ez egyébként a befagyasztott konfliktusokkal kapcsolatos orosz politikában is. Moszkva ugyanis, bár támogatta a szakadár területek függetlenségi népszavazásait, és igyekezett befolyását is erősíteni az említett területeken, de 2008 augusztusáig – a montenegrói és koszovói függetlenség nyugati elismerése ellenére – szigorúan tartotta magát az el nem ismerés status quójához. Sőt bizonyos értelemben még ennél is tovább ment, hiszen míg a NATO-tagságra aspiráló Grúzia esetében 2008 augusztusa alighanem véget vett Tbiliszi országegyesítési kísérleteinek, Moldova esetében 2008 augusztusáig úgy tűnt, hogy ha az Európai Unióba törekvő chişinăui vezetés garantálja az ország NATO-mentességét (és garantálja, mert alkotmánya rögzíti az ország semleges státusát), akkor Moszkva nem zárkózik el a dnyesztermelléki területek visszatérésétől az anyaországhoz.

A geopolitikai játszma egyébként nem zárja ki, hogy bizonyos feltételek esetén a szemben álló felek katonailag is jelen legyenek a másik fél számára stratégiai jelentőségű területeken. Oroszország sem zárkózott el például attól, hogy a BT-felhatalmazás alapján indított afganisztáni katonai műveletek támogatására az Egyesült Államok viszonylag nagy létszámú katonaságot állomásoztasson, illetve támaszpontokat tartson fenn Közép-Ázsiában. Így alakulhatott ki az a páratlan helyzet, hogy Kirgizisztánban – amely alapító tagja az Oroszország vezette katonai szövetségnek – ma is egymástól alig néhány kilométerre található egy amerikai (Manasz), illetve egy orosz (Kant) katonai bázis, igen szemléletesen jelezve, hogy a geopolitikai

játszma főszereplői a stratégiai stabilitás érdekében önmegtartóztatóan is tudnak viselkedni.

A geopolitikai saktábla másik oldalán álló Egyesült Államok részéről 2006-tól vált látványosan érzékelhetővé, hogy egyre nagyobb aggodalommal figyeli Oroszország regionális nagyhatalmiságának kiteljesedését. A neokonzervatív washingtoni vezetést ennek kapcsán ráadásul frusztrálhatta az a felismerés is, hogy a putyini belpolitikai stabilizáció mellett paradox módon az Egyesült Államok politikája is komoly mértékben hozzájárult Moszkva nagyhatalmi magabiztosságának növekedéséhez. Az iraki stabilizáció elhúzódása az egekbe növelte az olaj árát, s ennek következtében az orosz államadósság a 2007-ben 8,1 százalékkal növekvő GDP három százalékára csökkent, az ország valutatartalékai pedig 2004 és 2008 között 80 milliárdról csaknem 500 milliárdra nőttek. Az iraki háború azonban nem csupán az olajárak növekedésével, s nemcsak gazdaságilag hozta helyzetbe Oroszországot, de azzal is, hogy Irak kikapcsolásával megnövelte az Egyesült Államokban ellenségnek tekintett Irán regionális súlyát. Ez ugyanis nagyobb politikai játékteret biztosít az orosz vezetés számára az Egyesült Államok geopolitikai törekvéseivel szemben, még akkor is, ha Teherán Moszkvának is regionális vetélytársa.

Az amerikai–orosz geopolitikai játszma másik dimenziójában nem vezettek sikerre Washingtonnak az orosz energetikai expanzióval szembeni fellépései sem. Az energiaforrások szempontjából kulcsfontosságú közép-ázsiai köztársaságok – Kazahsztán és Türkmenisztán – e tekintetben is lojálisak maradtak Oroszországhoz, sőt szűkebb biztonságpolitikai szempontból még a Nyugat térségbeli energiapolitikai jolly jokere, a nyugatbarát Azerbajdzsán is

az maradt. S mivel 2004-től a korábbiaknál is komolyabb feszültség alakult ki az eredetileg szintén potenciális energiaforrásként számon tartott Irán és az Egyesült Államok között, 2006 óta az amerikai politika által erőteljesen támogatott Nabucco-projektet sem sikerült a megvalósulás fázisába hozni. A grúz–orosz háború következtében pedig még távolabb került ettől az Oroszországot elkerülni tervezett vezeték megvalósulása, alighanem jelentősen megnövelve a Moszkva által favorizált projektek (az Északi Áramlat és a Déli Áramlat) esélyeit. Általában is elmondható, hogy az orosz vezetés – miután tudatosította Európában a kontinens orosz energiára való ráutaltságát – hatékonyan használta ki az Oroszországhoz fűződő viszonytal összefüggő Európai Unió belüli, illetve Európa és az Egyesült Államok közötti érdekellentéteket.

Végül meg kell említenünk, hogy 2007 augusztusa óta a moszkvai vezetés katonai téren is egyre inkább bizonyítani törekszik, hogy Oroszország a biztonsága szempontjából stratégiaileg legfontosabb térségekben az Egyesült Államokkal egyenrangú nagyhatalom. Az orosz katonai vezetés ekkor jelentette be, hogy felújítja állandó jelenlétét a Földközi-tengeren, és stratégiai bombázói 1992 óta először újra repülni fognak az ország határain túli területek felett. E döntések aligha lephették meg a nyugati vezetőket, hiszen az amerikai rakétavédelmi rendszer elemeinek csehországi és lengyelországi telepítésére vonatkozó washingtoni kérés prágai és varsói bejelentését követően a 2007. februári müncheni beszédében Putyin elnök elég világosan jelezte: Moszkva számára elfogadhatatlan, hogy az amerikai stratégiai nukleáris erők egyik komponensét Európába telepítsék, még akkor is, ha azok tervezett formájukban

nem támadó, hanem védelmi jellegűek. Az orosz vezetés felháborodásán aligha csodálkozhatunk (*nota bene* számos amerikai politikus és biztonságpolitikai szakértő sem csodálkozik), hiszen ilyenre korábban soha, még a mostanában oly gyakran emlegetett hidegháború idején sem került sor.

A több területen és több dimenzióban zajló amerikai–orosz geopolitikai játszmánynak tehát, amely a bipoláris világhoz képest alaposan átrajzolta a nagyhatalmi érdekvizonyokat, s melynek során a korábban érvényes nemzetközi szabályok és normák közül többet is újraértelmeztek a hidegháborúban győztes Egyesült Államok és szövetségesei, az elmúlt években is bőven voltak kritikus, nem egyszer feszült időszakai. Lényeges azonban látnunk, hogy 2008. augusztus 8-ig ezek a feszültségek egyetlen esetben sem jutottak el háborúig, különösen nem olyan területeken, ahol Oroszország hűsbavágóan sértve érezhette volna stratégiai érdekeit. Ahhoz ugyanis még a geopolitikai küzdelem leghevesebb időszakában is tartották magukat a szemben álló felek, hogy nem tesznek és szövetségeseiknek sem engednek semmi olyat tenni, ami veszélyeztetheti egy adott térség stratégiai stabilitását. Moszkva értelmezése szerint Tbiliszi Dél-Oszétiáért indított és hivatalosan is bejelentett háborújával 2008. augusztus 8-án éppen ez a nagyhatalmi konszenzus sérült.

Vesztesek és győztesek

A grúz–orosz háború legnagyobb vesztese minden kétséget kizáróan Grúzia lett. Nem elsősorban anyagi téren: az első hivatalos grúz számvetés egymilliárd dollárról szólt, ami alig harmada annak az összegnek, amit az utóbbi években Tbiliszi

hadseregének fejlesztésére fordított. Még csak nem is katonai értelemben, Oroszország ugyanis igyekezett tartani magát az arányosság elvéhez, és csapatai csupán olyan grúz katonai célpontokat – kikötőket, radarállomásokat, laktanyákat, fegyverraktárakat – támadtak, amelyek megsemmisítésével elejét vehették egy újabb grúz katonai akciónak. Grúzia mindenekelőtt stratégiai és politikai szempontból lett a legnagyobb vesztes.

Bár Abházia és Dél-Oszétia elvesztését minden bizonnyal fájdalmasan éli meg a grúz társadalom, stratégiai értelemben mégsem e területek függetlenedése Tbiliszi legnagyobb problémája. Grúziához való visszatérésüknek ugyanis igen csekély reális esélye volt, mivel ehhez Tbiliszinek a baltiak mintáját kellett volna követnie, olyan körülményeket és életviszonyokat teremtve az anyaországban, hogy ahhoz vonzó legyen visszatérni. Márpedig ettől Grúzia korábban is távol állt, ma pedig távolabb van, mint valaha. Stratégiai értelemben ma a szecesszió Grúzián belüli esetleges továbbgyűrűzése jelenti a legnagyobb kihívást Tbiliszi számára. Mert teljesen nem zárható ki, hogy újraéled az adzsár kérdés, vagy olyan új problémák jelennek meg a grúz politika színpadán, mint az azeri és az örmény kisebbségek elszakadási törekvései.

A legnagyobb veszteséget azonban Mihail Szaakasvili Grúzia kompromittálásával okozta a grúzok számára. Geopolitikai olvasatban Tbiliszi ugyanis nem csupán Moszkva szemében kompromittálódott, de annak a Washingtonnak és Brüsszelnek a szemében is, amely az utóbbi években valós teljesítménye felett honorálta Grúzia euroatlanti aspirációját, de cserébe egy kiszámíthatatlan szövetséges nyűgét kapta. Azét a Grúziáét, amely – ha el akarjuk kerülni a kettős mérce csapdáját – ugyanazt

követte el Chinvali ellen, amit Moszkva Groznij ellen 1994-ben, az első csecsen háború elején.

2008 augusztusában Mihail Szaakasvili nem először kísérelte meg fegyveres úton visszaszerezni Dél-Oszétiát. Megpróbálta ezt már 2004-ben, közvetlenül hatalomra kerülését követően is, de kudarcot vallott. Figyelemreméltó, hogy a grúz vereség ellenére Moszkva akkoriban igen visszafogott magatartást tanúsított. Bár az elkövetkezendő években megerősítette befolyását a Grúziától *de facto* 1992-től, illetve 1994-től független Dél-Oszétiában és Abháziában, de tudomásul vette, hogy Szaakasvili Grúziája az Egyesült Államoké. (Moszkva 2005-ben megállapodott a grúziai orosz támaszpontok bezárásáról, s 2007-re kivonta onnan katonáit.) A rendezés tehát a geopolitikai játszma szabályai szerint valósult meg, a változás csupán annyit jelentett, hogy Moszkva Washingtonnak adta át Grúzia kontrolljának és Mihail Szaakasvili megzabolázásának felelősségét a dél-kaukázusi stratégiai stabilitás fenntartása terén. Orosz perspektívából nézve a 2008. augusztus 8-i Dél-Oszétia elleni grúz támadás legfontosabb üzenete alighanem az volt, hogy az Egyesült Államok alkalmatlan a ráruházott dél-kaukázusi szerepkör felelősségteljes betöltésére. Rövidebben szólva: gyenge.

Az Oroszországot elítélő nyilatkozatok sem változtatnak azon a tényen, hogy a grúz–orosz háborúval – Mihail Szaakasvili mellett – a jelenlegi washingtoni vezetés tekintélye csorbult a legerőteljesebben. (Ilyen értelemben Grúzia mellett az Egyesült Államok a háború egyik legnagyobb vesztese.) Csorbult a tekintélye Moszkva szemében, mert képtelen volt visszafogni a szövetségesét, Mihail Szaakasvilit az akciótól; csorbult posztszovjet térségbeli szövetségesei előtt, mert tehetetlenül néz-

te végig Grúzia megalázó katonai vereségét; végül csorbult a NATO-n belül is, mert kiderült, hogy akinek a MAP-tagságáért alig néhány hónapja oly erőteljesen lobbizott, felelőtlen és megbízhatatlan partner, és a tagsága kockázatos lehet a szövetség számára. A kérdés már most az, hogy Amerika hosszabb távon miként kezeli a Grúzia kapcsán elszenvedett vereséget: visszatér-e a geopolitikai játszma normál menetéhez (tudomásul véve egy regionális vereséget), vagy a korábbiaknál erőteljesebben és szélesebben konfrontálódik Oroszországgal abban a reményben, hogy így stratégiaileg kompenzálhatja a veszteséget. Ha ez utóbbi mellett teszi le a voksát az Egyesült Államok novemberben megválasztásra kerülő új elnöke, annak döntő hatása lehet a nemzetközi kapcsolatok egész jövőjére, s ezen belül Európa helyzetére nézve.

A grúz-orosz háborúval ugyanis az Európai Unió került a legkényelmetlenebb helyzetbe. Amennyiben beigazolódnak az „új hidegháborúról” szóló jóslatok, nem elképzelhetetlen, hogy stratégiai értelemben az EU lesz az augusztusi háború egyik nagy vesztese. Az az Európai Unió, amelynek mind gazdasági, mind biztonságpolitikai szempontból elementáris érdeke az Oroszországgal fenntartott jó viszony, de amelyet továbbra is erős szálak fűznek az Egyesült Államokhoz, mert bár gazdasági világhatalom, de a geopolitikai játszmák egyik legfontosabb dimenziójában, a biztonság- és védelempolitika területén nem rendelkezik még a regionális nagyhatalmisághoz szükséges képességekkel sem. Mindez az amerikai-orosz geopolitikai játszmában meglehetősen frusztrált szerepbe kényszeríti az uniós politikusokat, akik – attól függően, hogy a játszma mely dimenziójáról van szó – hol valódi játékosok, hol szekundások, hol pe-

dig csupán csendesebb vagy harsányabb kibicek a nagyok sakkjárájánál.

A helyzetet csak tovább bonyolítja, hogy az EU tagállamai geopolitikai helyzetüktől (Oroszországhoz és a posztszovjet térséghez való közelségüktől), az orosz energiára való ráutaltságuk mértékétől, az Oroszországról szerzett történelmi és jelenkori tapasztalatuktól, s nem utolsósorban biztonságpercepciójuktól függően nem csupán az EU Moszkvához fűződő viszonyának kívánatos jellegét, de az amerikai-orosz geopolitikai vetélkedést is meglehetősen eltérően – ez utóbbit nem ritkán a kettős mércével mérve – ítélik meg. (Például „természetesnek” veszik Koszovó, de elutasítják Abházia és Dél-Oszétia függetlenségének egyoldalú elismerését.) Némelyek közülük kereskedelmi partnert, energiaszállítót és olyan regionális nagyhatalmat látnak Oroszországban, amely segítséget nyújt Európának Afrikában, Afganisztánban és az Iránnal folytatott nukleáris játszmában. Mások – elsősorban az egykor a Szovjetunió érdekszférájához tartozó kelet-közép-európai államok – olyan nagyhatalomként tekintenek rá, amely rakétákkal fenyeget, cybertámadásokat indít, energiafegyverrel és kereskedelmi embargóval zsarol, s továbbra is lenézi egykori csatlósait. Ez utóbbiak közül nem egy már a medve morgását is támadásnak véli, az európai nagyhatalmakra koncentrálo orosz vezetés pedig nem is nagyon igyekszik tenni annak érdekében, hogy ez ne így legyen. Vagyis biztonság- és védelempolitikai képességeinek hiánya mellett az Oroszországgal kapcsolatos megosztottság is tehetetlenné és határozatlanná teszi az Európai Uniót. Pedig leginkább Európa számára kulcsfontosságú, hogy az amerikai-orosz rivalizálás a grúz-orosz háború után is megmaradjon a geopolitikai játszmák pragmatikus szabályai között, s ne

generáljon helyi értékén túlmutató konfrontációt a Nyugat és Oroszország között.

Ez nem érdeke Európának, de nem érdeke Oroszországnak sem. Grúziával szemben elért győzelme és magabiztos nyilatkozatai ellenére ugyanis Moszkva alighanem tudatában van annak, hogy Oroszország továbbra is csupán regionális nagyhatalom, amely Putyin alatt erősebb és magabiztosabb lett, de nem lett sokkal modernebb. Mindenekelőtt a mai nemzetközi erőviszonyok terén kulcsfontosságúnak tekintett gazdasági értelemben nem, hiszen az elmúlt nyolcéves orosz fejlődés motorja az olaj- és gázárak hihetetlen növekedése volt elsősorban, s nem az orosz gazdaság reformja és diverzifikációja. Oroszországnak, melynek vásárlóerő-paritáson számított GDP-je csupán öt-hét százaléka az Egyesült Államok és az Európai Unió együttes GDP-jének, s amelynek a védelmi költségvetése alig egytizedét sem teszi ki az USA védelmi büdzséjének, megnövekedett valutatartaléka mellett is szüksége van a Nyugattal való gazdasági kapcsolatokra (beruházókra és technológiára), miként kulcsfontosságú számára az is, hogy olaja és gáza eljusson az európai piacokra. Aligha érdekelt tehát a Nyugattal való olyan huzamosabb konfrontációban, amely jelentős forrásokat von el az orosz gazdaságtól.

Az orosz nagyhatalmi ambíciók korlátait jól jelzi az is, hogy a fejlődés ellenére Putyinnak nem sikerült valódi közösséggé formálnia a Független Államok Közösségét. A FÁK továbbra is csupán vitafórum, s nem jutott el az integráció Putyin által tervezett fokára (vámunió, közös kereskedelempolitika).

A Moszkva által kezdeményezett fehér-orosz, kazah, orosz, ukrán Egységes Gazdasági Térség, illetve a fehér-orosz, kazah, kirgiz, orosz, tádzsik, üzbég Eurázsia Gazdasági Közösség csak papíron létezik. Jórészt formális a tizenkét éve létrehozott Fehérorosz–Orosz Szövetségi Állam is.

Moszkva augusztusi akciójának kritikusi ugyan gyakran emlegetik, de csekély a valószínűsége annak is, hogy Oroszország alkalmazni tudná vagy szándékozná az abház és dél-oszét példát más befagyasztott konfliktusok esetében. A már említett dnyesztermelléki területeken egész más irányba mutatnak a folyamatok, az orosz beavatkozás hivatkozási alapját képező állampolgársági trükköt pedig Ukrajnával, vagy más – a szuverenitását csorbíthatatlanul gyakorló – állammal szemben Moszkva nem tudja eljátszani. Az abház és a dél-oszét megoldás tehát eseti, epizodikus, s csak a grúz relációban volt kivitelezhető. Az ellenben könnyen kiderülhet, hogy Abházia és Dél-Oszétia függetlenségének Moszkva általi elismerése nem csupán politikai, de komoly következményekkel járó stratégiai hibának is bizonyul. Ezzel ugyanis az orosz vezetés nem csupán a Koszovó nyugati elismerésével kapcsolatos eddigi kritikus álláspontját írta radikálisan felül, de a saját maga által indított csecsen háborúkat is megfosztotta legitimitásuktól.

A grúz–orosz háború után ugyan úgy tűnhet, hogy Moszkva a nemzetközi kapcsolatok posztbipoláris játékszabályainak átvételével nyerő lépést húzott, pozíciót nyert a geopolitikai sakkjátszmában, ám egy gyalogcsere nem feltétlenül meghatározója a játék egész kimenetelének. ■